

Vélemény, vita

TRÓNFOSZTÁS – VAGY CSAK BEHUNYT SZEMMEL A TRÓN ELŐTT? HOZZÁSZÓLÁS BRENDEL MÁTYÁS A NAGYTRÓNFOSZTÁS CÍMŰ ÍRÁSÁHOZ

Szentpétery Péter

PhD, habil., docens, tanszékvezető,
Evangélikus Hittudományi Egyetem
peter.szentpetyer@lutheran.hu

Igazat kell adnunk Paul Tillichnek: az az állítás, hogy „Isten létezik”, akaratlanul is káromlásnak minősül, mert úgy állítja be Istent, mintha alávethető lenne a lét-nemlét kategóriájának. Isten nem egy a létezők közül, még úgy sem, hogy a létezők legnagyobbika, nem objektum, hanem minden lét alapja, struktúrája (Tillich, 2000, 148.). Hadd jegyezzem meg: jelen hozzászólással teológusként nem a mundér becsületét kívánom védeni, hiszen sok, más hivatást gyakorló hívó is megfogalmaz(hatna) hasonló gondolatokat.

Ezek után pontosítsuk az ateizmust. Nagy merészség kijelenteni (legalábbis a zsidó-keresztény kultúrkörben), hogy az ateista nem hisz Istenben/istenben. Inkább azt mondhatjuk, hogy az ateista olyan istenben hisz, aki nincs. Vagyis az általa elképzelt istenről megállapítja, hogy nem létezhet. Tehát először így-úgy el kell képzelnie, hogy utána tagadhassa a létezését.

Ami a *teodicea* kifejezést illeti, ezt köztudottan Gottfried Wilhelm Leibniz alkotta, és bár az általános „istenbizonyítás” értelmében is szokták használni, elsősorban a szerető, jóságos Isten „igazolására” vonatkozik. (Aquinoi Tamás a *demonstratio*-t használja az „istenbizonyítékokra”). – A teológiát végzett Charles Darwin munkásságát döntően a teodiceai kérdés motiválta. Szerinte egy jóságos, szerető Isten nem teremthetett ilyen, ennyi pusztulással, kegyetlenséggel teli világot, ezért szerepét csak a folyamat elindítására „korlátozta”. Ugyanezen okból nem „csempészhetette vissza” mint zseniális, felülmúlhatatlan tervezőt, hanem kénytelen volt irányítatlan természeti folyamatokkal helyettesíteni. Így azt a problémát is „megoldotta”, hogy az ember különleges helyzetű, Isten képére és hasonlatosságára teremtett lény-e vagy sem (Szentpétery, 2011). Az Isten, teremtő, felsőbb értelem stb. tagadása eleve nem lehet érték-

semleges, objektív tudományos kutatás eredménye. „...ha a válasz Isten, akkor a kérdést egyszerűen csak odébb toltuk, és azt kérdezhettük, hogy akkor ki teremtette Istent.” (Hawking – Mlodinow, 2011, 204.; Brendel, 2012, 351.) Viszont miért biztos, hogy az akár egy, akár sok világ önmagából megmagyarázható, és csak az Istennel való magyarázat az odébbtolás? Onnan, hogy eleve feltételezzük, és akkor minden ezt látszik majd alátámasztani. A „trónfosztó” szerző szerint „...még mindig inkább végtelen sok univerzumot érdemes feltételezni, mint egy (pár) istent, mert a multiverzum-elmélet legalább egy olyan dologból tételez fel sokat, amiből egyet ismerünk, egy létezik, a vallások pedig valami olyat, aminek megmutatható párja nincs, és még meg sem tudják pontosan mondani, hogy miről is van szó.” (Brendel, 2012, 353.) Istennek mint a lét alapjának, önmaga-létnek eleve nem is lehet „párja”, és csak ő döntheti el, hogy mit közöl magáról. Nem feltétlenül azt, hogy önközlését (kinyilatkoztatását) csak a természettudomány művelői hitelesíthetik koruk szintjén.

Az igazi probléma az, amit Stephen Hawking és Leonard Mlodinow is felvet a könyv legelején: „Az ember [...] különös faj. Kíváncsiak vagyunk, válaszokat keresünk.” Sajnos azonban – mivel az erős antropikus elv ehhez nem elég erős – a könyv vége felé és a legvégén is átsiklanak felette: „Ez [ti. elméletük] talán nem elégíti ki azt az emberi vágyunkat, hogy kitüntetett szerepünk legyen...”. Végül: „Nagy diadal az a tény, hogy mi, emberi lények – akik magunk is csak a természet alapvető részecskéinek az összessége vagyunk – ilyen közelre tudtunk jutni a bennünket és a világegyetemet irányító törvények megértéséhez.” (Hawking – Mlodinow, 2011, II., 172., 215.) Vagyis az alapvető probléma az, hogy az ember

miért akar mindig túllátni, túllépni, túlmutatni önmagán. Röviden, miért a végtelenre nyitott lény. (Pannenberg, 1991) Ezt lehet tagadni, lehet bagatellizálni, meg lehet állapítani, hogy „...a természet alapvető részecskéinek összessége vagyunk...” – de aki szerint a kérdés ezzel távolról és véletlenül sincs megválaszolva, mert minőségileg különbözünk, az elmaradott és a tudomány ellensége? Igen tanulságosak voltak ebből a szempontból a Borhidi Attila tanulmányára (Borhidi, 2009) érkezett hozzászólások. A tudósok magánemberként, állampolgárként joga van magasabb értelemre, Istenre, célra következtetni a tudománya alapján, ezt azonban (tudományos igényű műben) ne ossza meg (Borhidi, 2010; Bujtor, 2010; Jordán, 2010; Kabai, 2010), csak azt, ha tagadja, mint Hawking, Richard Dawkins és velük együtt Brendel... Igazi kérdésünk nem az, hogy elvileg mi lehetséges egy adott kor tudományos ismereteinek szintjén, hanem az, hogy *valójában* hogyan kerültünk erre a bolygóra, az univerzumnak éppen ezen a részén. Az ilyen kijelentések, hogy „mi is csak”, „nem más, mint”, „nem több mint” nem objektív tudományos, hanem világnézeti megállapítások, amelyek értékítéletet fejeznek ki, nem minden érdek nélkül. Akik ilyeneket állítanak, eleve úgy gondolják, azzal tesznek jót, ha saját magukat és híveiket lebeszélnek arról, hogy végtelenre nyitott lény voltukból bármilyen végtelen lényre, transzcendens lételre merjenek következtetni. Persze Hawking és társai is a végtelenre nyitott lények, úgy, hogy inkább sok-sok univerzumot tételeznek fel, csak hogy ne kelljen – személyes – Teremtőben hinniük. Ez persze nem újdonság, már Epikurosz és Lucretius is kitalált valami hasonlót. A sok-sok világ közül ez itt éppen olyan, hogy ki kellett benne alakulniuk a végtelenre nyitott lényeknek. Bi-

zonyára legalább egy másikban pedig a nem feltétlenül szénalapú végtelenre nyitott lények, „babigok” eleve halhatatlanok, így nincs szükségük rá, hogy istenség, felsőbb értelem létéről, nemlétéről vitakozzanak.

Az önmagát (meg)teremtő univerzum modellje, benne az élettel és az emberrel még egyáltalán nem biztos, hogy azonos az univerzummal, hiszen csak modell. Az egészben nagyon is tetten érhető a negatív teológiai motiváció. Az ember keservesen érzi az időnek való alávetettségét, és ahhoz az illúzióhoz menekül, hogy minden látszat ellenére ő az ura az időnek. Hiszen meg tudja mondani, hogy a titokzatos, vég nélküli, mégsem végtelen nagyságú univerzum, és benne ilyen vagy olyan bonyolult lények, végül saját maga kialakulásához mennyi időre volt (valójában lehetett) szükség (az aktuális modell szerint). Ha ezeket tudjuk (tudni véljük), akkor kevésbé tűnik fájdalmasnak az időnek való alávetettségünk, sőt az ember arra is gondol, hogy az idő maga is keletkezik, „»fokozatosan« csavarodik ki a térből” (Hawking–Mlodinow, 2011, 161.; Brendel, 2012, 350.). Így ha nem is teremtője az időnek, mint az általa túlhaladottnak kikiáltott Teremtő, akinek első teremtménye az idő („*Kezdetben* teremtete...”), még azt is elmondhatja, hogy az idő nem abszolút. Persze, hogy nem, de ha az ember nem lenne a végtelenre nyitott lény, akkor honnan jönne rá a tudománya által is arra, hogy az idő valóban nem abszolút úr?

Dawkins is – akire vallási, filozófiai kérdésekben igazán kár tekintélyként hivatkozni – azzal érvel, hogy „... ha Isten képes egy univerzumot teremteni, akkor sokkal komplexebb az univerzumnál, tehát a hit egy kisebb komplexitású dolog »magyarázatára« egy bonyolultabbat tételez fel.” (Brendel, 2012, 351.) Vagyis nem *akarja*, hogy bárki, bármi

komplexebb legyen az univerzumnál. Az alkotó *per definitionem* komplexebb az alkotásánál. Boda Lászlóval: Dawkins és társai meg akarnak állni a magyarázatnak azon a szintjén, hogy a Mona Lisát ecset festette, vagyis a ható ok helyett az eszköz-oknál (Boda, 2008, 67., 74., 173.). A Mona Lisa nem magyarázható meg Leonardo nélkül, de Leonardo minden komplexitásával egyetemben megmagyarázható azzal, hogy ő is csak „a természet alapvető részecskéinek az összessége” volt? Pedig még a madár is sokkal bonyolultabb, mint a fészke, a természet is, mint a vára. Mindennapi, ismételt megfigyeléseinkkel a bonyolultabbal való magyarázat is abszolút összhangban van, a kérdés valójában „csak” az, hogy meddig terjedhet, és miért *akarja* valaki, hogy semeddig se terjedjen. Jáki Szaniszló Alfred North Whiteheadtól átvett megjegyzése jól mutatja, hogy a cél tagadása nem magyarázat, hanem odébbtolás: „Érdekes tanulmány anyagát képezik azok, akik annak a célnak szentelik életüket, hogy bebizonyítsák: az egésznek semmi célja sincs.” Előtte: „...hogyan lehetséges, hogy egy tervszerűtlen, értelmetlen fejlődés egy olyan lénybe torkolljék, akinek alaptermészete a tervezés és értelmes célok követése?” Tehát: a célszerűség célszerűtlenséggel való magyarázata is valamilyen célt szolgál (Jáki, 1993, 63., 53.).

Végül Isten mint a lét alapja és struktúrája *per definitionem* nem lehet a hézagok istene, mivel csak ő ismerheti az összes „hézagot”. Vagyis *mindazt*, ami a létezéshez időben és azon kívül szükséges, szükséges *volt* és lesz. Amíg nem jutunk el odáig, hogy mindazt tudjuk, ami a világ, az élet és különösen a végtelenre nyitott ember létrehozásához szükséges volt, addig kár trónfosztásról beszélnünk. Addig bizony a világ, az élet és a végtelenre nyitott ember a „hézag”. De még ha

meg is szereznénk ezt a tudást, pusztán elvileg akkor sem kizárt, hogy Isten engedte meg nekünk e hézag(ok) „betömését”. (Eddigi tapasztalataink szerint – hiszen ezért szép és izgalmas a tudományos kutatás – minden megválaszolt kérdés tíz és száz és akárhány újat vet fel.) Addig pedig vigyázzunk, nehogy

a be nem tömhető hézagokról is azt állítsuk – az ő helyébe képzelve magunkat –, hogy betömtük őket.

Kulcsszavak: *lét-nemlét, Isten, ateizmus, teodicea, Hawking, végtelenre nyitott lény/ember, célszerűség, hézag*

IRODALOM

- Boda László (2008): *A programozott evolúció. 1. Az ember megjelenéséig*. L'Harmattan, Budapest
- Borhidi Attila (2009): A növényvilág evolúciója és a darwini fejlődésemélet. *Magyar Tudomány*. 12, 1444–1463. • <http://www.matud.iif.hu/2009/09dec/02.htm>
- Borhidi Attila (2010): Válasz a kritikai megjegyzésekre. *Magyar Tudomány*. 6, 746–751. • <http://www.matud.iif.hu/2010/06/14.htm>
- Brendel Mátyás (2012): A Nagy Trónfosztás. *Magyar Tudomány*. 3, 349–353. • <http://www.matud.iif.hu/2012/03/12.htm>
- Bujtor László (2010): Igényli-e a növényvilág evolúciója vagy Darwin elmélete a Biblia támaszát? *Magyar Tudomány*. 6, 741–745. • <http://www.matud.iif.hu/2010/06/13.htm>
- Hawking, Stephen – Mlodinow, Leonard (2011): *A*

- nagy terv. Új válaszok az élet nagy kérdéseire*. Akkord, Budapest
- Jáki Szaniszló (1993): *Mi az Egész értelme?* Ecclesia, Budapest
- Jordán Ferenc (2010): A Borhidi-féle fejlődésemélet. *Magyar Tudomány*. 6, 738–740. • <http://www.matud.iif.hu/2010/06/12.htm>
- Kabai Péter (2010): Borhidi Attila és az evolúció célja. *Magyar Tudomány*. 6, 734–737. • <http://www.matud.iif.hu/2010/06/11.htm>
- Pannenberg, Wolfhart (1991): *Mi az ember?* Egyházfórum, Budapest–Luzern
- Szentpétery Péter (2011): Darwin, darwinizmus, keresztény emberkép. Miért vitatják egyesek az embernek az állatvilágból való származását? *Vallástudományi Szemle*. 1, 11–27. • http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/5b5251c20a09958f.pdf
- Tillich, Paul (2000): *Rendszerez teológia*. Osiris, Bp.

